

NARCÍS PUIGDEVALL i DIUMÉ

**La Rodalia de Sant Aniol d'Aguja, segons
el document de l'any 872**

Advertiment

Aquest treball que presentem a la III Assemblea d'Estudis sobre el Comtat de Besalú consisteix només en la primera part d'un altre molt més ampli, projectat conjuntament per Miquel Oliva i Prat, Joan Badia i Homs i el signant, i dedicat a l'estudi arqueològic, documental, històric i arquitectònic de la vall de Sant Aniol d'Aguja. Malauradament, la mort de l'amic Oliva, tan tràgica com imprevista, no permeté portar-lo a terme. No obstant això, ens ha semblat adient donar-lo a conèixer en homenatge al desaparegut company i mestre, i també en el desig d'ajudar a la projecció d'un lloc tan meravellós com Sant Aniol, racó de l'Alta Garrotxa, que l'Oliva, muntanyenc de soca-rel, tan delerosament estimava.

1

El primer document que fa referència a Sant Aniol d'Aguja és un precepte del rei franc Carles El Calb, donat des del monestir de Sant Dionís amb data 11 d'abril de l'any 872, a favor de Racimirus, abat de Sant Aniol i de Sant Llorenç, confirmant-li una donació de terres, llocs i esglésies.

Una lectura acurada, paraula per paraula, de la fotocòpia del diploma, obtinguda de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ens permet fer-ne la transcripció següent:

«In nomine sanctae et individuae trinitatis, Karolus gratia Dei rex quicquid pro amore Dei sanctorumque reverentia agimus, profuturum nobis ad praesentis vitae curricula felicius transigenda et ad futurae beatitudinis praemia facilius obtinenda non dubitamus. Comperiat igitur omnium sanctae dei ecclesiae nostrorumque praesentiam ac futurorum solercia quia ad deprecationem et salubrem admonitionem dilecti nobis Racimiri abbatis ob dei sanctique Andeoli et sancti

Laurentii pretiosorum martirum amorem et honorem libuit celsitudine nostrae in comitatu visuldunense, super fluvium Aguunium, vallem nomine Bichilibim et vallem nomine Agogiam cum omnibus villaribus intra ipsas valles usque in treum et usque in cacumen montis Bassegoti et montis Perra bugati et collis Principii et usque ad montem Magalellum et usque ad montem Allonem, cum villaribus, ad ipsam nucem, et usque in montem Ilicist usque in cellam vocabulo Talexano, cum monte Martiniano inter ipsas valles consistente et in Basse locum qui dicitur Olotis cum antiqua ecclesia in honore sancte Marie fundata et in eodem comitatu ontem Sancti Laurentii, cum basilica in honorem Sancti Laurentii eiusdem fundata, cum villari et fonte vocabulo Sparagaria cum ipsius montis integritate, praeter locum qui dicitur Castellaris, quem tenent filii Discolli et Transimiri, et preter aprehensiones yspanorum, intra istos terminos sunt bacilice, que prephatus abba Racimirus, intra ipsos montes super prephatum fluvium nomine Agiumium in honore sancti Andeoli egregii martiris fundavit, monaquisque quos ibi Deo famulatuos collocavit pro nostrorum absolute peccaminum largiri et largiendo auctoritatis nostre precepto habendas confirmare. Unde hoc precellentie nostre scriptum fieri eidemque sancto loco dare iussimus, per quod prephatas valles, colles et montes, cum suis villaribus cunctisque appendicibus et prephatam basilicam sancti Laurentii cum monte et omnibus suis appendicibus eiusdem ecclesie in honore sancti Andeoli fundate et dedicate, prescripto abbati nomine Racimiro monaquisque inibi Deo militantibus eorumque succesoribus perpetim pleniterque habendas concedimus et de iure nostro in ius ac dominatione illorum transfundimus ecclesiastico et regulari habendas iure possidendas atque ordinandas ut autem hec nostre largitionis seu confirmationis auctoritas inviolabilem nostris futurisque temporibus obtineat firmitatem manu propria eam subter firmavimus et anuli nostri impressione sigillari iussimus.

Signum Karolus (monograma) gloriosissimi regis.

Cammo, notarius ad vicem Gosleni recognovit

data iii, idus aprilis, indicione iiii, anno XXII, regnante Karolo, glorissimo rege et in successione Lotarii regis anno tertio.

Actum monasterii Sancti Dionisii et Dei nomine feliciter. Amen.

La traducció de la qual, en la part geogràfica, és com segueix:

«Al comtat de Besalú, sobre el riu «Aguunium», la vall de «Bichilibim» i la vall d'«Agogiam», amb tots els masos entre aquestes valls fins «in treum» i fins el cim de la muntanya de «Bassegoti» i la muntanya «Perra bugati» i el coll del «Principii» i fins el «montem Magalellum» i fins el «montem Allonem», amb

els seus masos fins a la mateixa «nucem» i fins el «montem Ilicis» i fins a la cella anomenada «Talexano» amb el «montem Martiniano», que es troba entre les dites valls, i a «Basse» el lloc que en diuen «Olotis» amb l'antiga església fundada en honor de Santa Maria i al mateix comtat la muntanya de «Sancti Laurentii», amb la basílica de «Sancti Laurentii» per ell mateix fundada, amb el mas i font dits «Sparagaria» amb la totalitat de les mateixes muntanyes, excepte el lloc que en diuen «Castellaris», el qual posseeixen els fills de Díscol i Transimir...».

2

Perdut el diploma original, el document del qual disposem és una còpia del segle XII, existent a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Guifred I, 2, armari 4 de Girona, sac B, 282). Hi ha una altra còpia de finals del mateix segle a l'ACA i dues del segle XVII a la Biblioteca Nacional de París, col.lecció Baluze.

Ha estat publicat, que sabem, per:

MARCA, ap. XXXII. Col. 795.

RHG, VIII, pàg. 633.

MONSALVATJE, Noticias Históricas, vol. IV, pàg. 232, ap. IX.

HISTORIA DEL LANGUEDOC, II, ap. 181.

PALUZIE, Olot. Su comarca, sus extinguidos volcanes, ap. 1.

MIQUEL, Liber Feudorum Major, II, n.º 514.

ABADAL, Catalunya Carolingia, pàg. 176-178.

UDINA, El archivo condal de Barcelona en los siglos IX-X, pàg. 96.

També l'han reproduït en facsímil:

CAULA, El règim senyorial a Olot.

DANES, Historia de Olot, pàg. 69.

SALA, CARME, setmanari «La Garrotxa», Olot, setembre de 1975.

3

No sembla necessari deturar-se en explicar el sentit del document, per altra banda d'una claretat meridiana: confirmació d'una donació al monestir de Sant Aniol d'Aguja en la persona de l'abat Racimir. Cal subratllar, però, que no es tracta d'una acta de fundació, sinó, com acabem de dir, de la confirmació d'una donació, fet que demostra l'existència del cenobi amb anterioritat a l'any 872.

Un error de Monsalvatje en l'abaciologi de Sant Llorenç del Mont (1), al col·locar a Rimila com el primer abat, l'any 872, en lloc de Racimir, es ve perpetuant en altres autors que han seguit a l'historiador olotí. Rimila figura, en efecte, en un document de 866, com a abat, si, però de Sant Julià del Mont, monestir del qual avui només en resta l'enrunada esglesiola al cim d'una muntanya entre Santa Pau i Begudà i que tingué una vida molt efimera, incorporant-se ben aviat al de Sant Esteve de Banyoles.

De l'abat Racimir de Sant Aniol d'Aguja tampoc en tenim cap més notícia, tot i que podria ser ell mateix el «Recemirus Abba» que signa l'acta de dedicació de Santa Maria de Ripoll, l'any 888 (Marca Hispànica, ap. XLV, col. 818).

Tornant al diploma, direm que la dificultat principal consisteix en la lectura correcta dels topònims que s'hi esmenten i en la seva localització geogràfica. Per a evadir aquesta dificultat potser seria interessant recular en el temps i situar-nos mentalment en l'època dels fets que historiem, és a dir, al darrer terç del segle IX.

Uns monjos benedictins, fugint de l'escomesa dels normands, han fundat l'any 859 o 860 un monestir a la vall d'Aguja, dedicat a Sant Aniol. Una dotzena d'anys més tard, els religiosos acudeixen al rei Carles El Calb, que sojorna al cenobi de Sant Dionís, demanant-li la confirmació d'una donació feta anteriorment, potser coetània a la fundació. Ni el rei ni la cort coneixen la contrada i, en conseqüència, han de demanar als propis monjos la situació i els límits del territori que reivindiquen. Aleshores, un d'ells, possiblement el mateix abat Racimir, enuncia els noms de les fites que delimiten la propietat. Amb seguretat, els topònims que cita han de ser fàcilment identificables pels habitants de la comarca: muntanyes, colls, edificis, arbres...

Raonablement, sembla que les coses havien de succeir d'aquesta faisó. Sobre tot per a estalviar complicacions futures amb els propietaris veïns, fixant d'una manera clara i concreta els límits del territori concedit.

Tot, doncs, fa pensar, que els topònims citats en el document del 872 ho foren a consciència, procurant que no induïssin a error i deixant establerts d'una forma definitiva els dominis del monestir.

No obstant, el que era clar l'any 972 ja no ho és tant en el 1977. La còpia més antiga que hom coneix el document és del segle XII, tres segles posterior, doncs, a la redacció de l'original. Existeix, sens dubte, la possibilitat d'un seguit d'errors del copista. D'altra banda, alguns noms han desaparegut amb el temps i resulten molt difícils d'identificar. Tot això vol dir que no pretenem ni de lluny exhaurir

el tema. Suposem –i potser és suposar massa– que la nostra tasca, a la qual hem dedicat força temps i molt d'esforç, servirà per a clarificar una mica la qüestió, fins ara tan boirosa, i com a base d'estudis més acurats en l'esdevenidor.

4

Analitzarem ara, un per un, els topònims que figuren en el tantes vegades citat document del 872 relatiu al monestir de Sant Aniol d'Aguja.

AGUUNIUM (fluvium)

Riu d'Aguja o riera de Sant Aniol, corrent d'aigua procedent de Ribelles, que poc abans de Sadernes s'ajunta amb la riera de Beget per a formar el Llierca.

La majoria dels autors, seguint a Marca, han llegit «Aginum». Per el doctor Danés la transcripció és «Aguuium» (2). La nostra lectura, susceptible, naturalment, de correcció, ens ha donat «Aguunium».

BICHILIBIM (vallem)

Topònim desaparegut. Nosaltres, pel context del document, ens atrevim a situar-lo en el lloc avui conegut per «la vall de Riu». Hom llegeix en el diploma que el «montem Martiniano» es troba entre les predites valls. I com sigui que de valls només n'hi apareixen dues, la d'«Agogiam» i la de «Bichilibim», i que el «montem Martiniano» –indubtablement l'actual Serra de Martenyà o Martinyà–, té una vall al nord, la d'Aguja, i una altra a migdia, la de Riu, aquesta darrera deu ser la fins ara no identificada de «Bichilibim».

AGOGIAM (vallem)

Indiscutiblement la vall d'Aguja, on es fundà el monestir de Sant Aniol.

Segons Joan Corominas «...Aguja –avui més aviat pronunciat Aüja– és pròpiament el nom d'unes grandioses balnes, abans habitades, i del veral que les circumda, al capdamunt de les grans canals que cauen sobre la pregona vall de Sant Aniol i directament damunt l'esglesiola d'aquest nom, anomenada des d'antic, per aquesta raó, Sant Aniol d'Aguja». (3)

Per Josep Maria Corominas i Planellas i Jaume Marquès i Casanovas, l'etimologia d'Aguja és enigmàtica i indesxifrable. Comparen «Agogia» amb «Aginno», trobant-hi un element comú a ambdues formes: l'arrel «Ago». Aquesta paraula, en basc, significa «boca». «Agin» pot traduir-se per «dent» o «ullal». Respecte

al segon element d'«Agogia», diuen que «goien», superlatiu de «goi», és sinònim d'altura, cim, part superior. Ambdós noms venen a oferir-los-hi la idea aproximada d'una boca o esquerra retallada de la part de dalt, com una «vall alta» (4).

La cosa, al nostre entendre, no és tan complicada. Hem demanat el parer del bon amic Jaume Dalmau i Casanovas, de Cassà de la Selva, eruditíssim investigador de la toponímia gironina (5), segons el qual Aguja és un topònim de procedència llatina, derivat d'«aquagium-i», nom neutre que en plural es declina «aquagia», el significat del qual és el de canal o lloc per on hi discorre l'aigua. El coneixement geogràfic de la contrada de Sant Aniol ens estalvia gairebé cap més explicació.

IN TREUM

Aquestes són les paraules del document a les quals s'han donat més diverses traduccions. Fixem-nos-hi bé.

MARCA: in Tecum (el riu Tec) (6).

UDINA: vitreum (7).

MONSALVATJE: In Tecum (el riu Tec. Segueix a Marca) (8).

CAULA: in Treum (Forat del Treu) (9).

DANÉS: intrevui (10).

El document diu inqüestionablement «in treum». Es per això que considerem la lectura d'en Francesc Caula com la més endevinada. El topònim, a més, s'ha conservat en el lloc conegut per El Treu o Forat del Treu, àmplia canal de la serra de Gitarriu per on travessa un dels camins que puja al Bassegoda.

César August Torras ens proporciona la següent descripció: «Forat del Treu, 1070 metres d'altitud. Entall o esquerra oberta en el cor de la serra de Gitarriu, únic lloc accessible d'aquest gegantesc murallam encinglerat que corre d'est a oest, presentant un espadat immens d'una considerable extensió» (11).

Treu i també traü tenen el significat de forat, esquerra, entall, trenc o esvanc. Forat del Treu podria ser, doncs, una tautologia.

BASSEGOTI (montis)

El Puig de Bassegoda, cim dominant de la contrada.

En aquest topònim coincideixen, sortosament, les opinions de la majoria dels estudiosos. Es tractaria del compost basc Bassa-goiti. El primer és equivalent a selva o bosc; el segon a encimbellat, alt. Bassegoda voldria dir, doncs, bosc de dalt, de sobre, del cim de la muntanya, molt adient al paratge.

Sampere i Miquel fou el primer en donar aquesta interpretació (12). També l'accepten Girona i Casagran (13), l'esmentat Jaume Dalmau i els sobredits Corominas i Marquès (14).

PERRA BUGATI (montis)

En realitat hauria de dir «Petra bugati», és a dir, pedra foradada. D'antuvi havíem pensat situar-lo al lloc anomenat «Treu petit», també a la serra de Gitarriu i a ponent del Forat del Treu, però com sigui que «bugati» no vol dir que el forat travessi la pedra de part a part, insinuarem que «Pedra bugati» pot designar una de les nombroses coves d'aquell indret.

PRINCIPII (collis)

Coll de Principi, pas situat entre la casa de «Can Principi de Ribelles» i el Bassegoda.

Segons Cèsar August Torras al mateix coll hi ha una cruïlla de camins: el de Bassegoda a Sant Llorenç de Cerdans per Ribelles amb el de Sant Aniol a Pinçaró (15).

El topònim podria significar començament, origen o principi d'una pujada –la del Bassegoda–, d'un camí o d'una contrada, potser la de Ribelles.

MAGALELLUM (montem)

Segurament el document primitiu deia «Magulellum» i sembla probable que sigui l'avui dit Gomarell, paret de roca que delimita per la banda de ponent la riera de Sant Aniol, entre «La Muntada» i «La Casa del Prat», cingle esfereïdor que imposa per la seva alçària i desnivell.

La inversió de les dues primeres síl·labes és clàssica en el català. «Magulellum» es canvià per «Gumalellum» i més tard per Gomarell o Gumarell, que és la forma parlada.

Deu tractar-se d'un diminutiu del llatí «magulum,-i», en el sentit de gola o entrada estreta. També gorja o engorjat.

ALLONEM (montem)

Per Francesc Caula són els cingles de Manllada (16), imponent massís de rocam i nexa d'unió, juntament amb els de Ferran, de la serra de Bestracà amb la de Gitarriu, malgrat formar un nucli independent, ja que resta separat del Bestracà pel paorós Grau d'Escales i de la serra de Gitarriu pel també estret i corprenedor

«Passant d'en Roca». Pel primer hi devallen les aigües de la riera de Beget; pel segon s'hi escola la de Sant Aniol.

Danés identifica el «montem Allonem» amb el Talló o Taió (17), molt a ponent de Manllada i que delimita les valls del Bac i de Salarsa. Si fós certa aquesta afirmació, els límits del territori del monestir de Sant Aniol arribarien molt més a l'oest del que hom fins ara havia sospitat, incloent-s'hi la vall d'Ormoier, la serra de Bestracà i tota la parròquia de Sant Miquel de Pera.

Tot i respectant l'opinió dels dits autors, ens creiem en el deure de manifestar que el «montem Allonem» resta encara com un topònim no identificat i d'origen desconegut.

NUCEM

Caula el situa, sense justificar-ho, a «Can Nou» de Bassegoda (18). Per la nostra part opinem que «nucem» té aquí el significat de noguer o noguera.

Hi hauria un noguer molt gros en un lloc dominant i visible des de molt lluny?

ILICIS (montem)

Algú ha intentat identificar el «montem Ilicis» amb el topònim medieval «Montilias», actual lloc de Sant Miquel de Monteia. «Ilicis», genitiu singular del mot llatí «ilex» (alzina, roure), sembla més aviat que, com hem dit abans al parlar de «nucem», designi l'existència d'una alzina o d'un roure al cim d'una muntanya. El «montem Ilicis» podria traduir-se, doncs, per muntanya de l'alzina o muntanya del roure. Ens han dit que hi ha una «muntanya del roure» pels voltants de Bassegoda, però no l'hem pogut localitzar.

TALEXANO

Es el llogarret de Talaixà, gairebé deshabitat avui dia.

Pel seu acabament en -à sembla provenir d'un nom de persona romà, potser un Talassius o Talassianus.

MARTINIANO (monte)

Serra de Martenyà o Martinyà, estrep de ponent del Puig de Bassegoda.

El document diu ben clar «Martiniano» i no entenem com alguns han pogut llegir «Maxuniano» (19) i «Maximiano» (20), per lo qual l'han identificat amb el Montmajor.

De la mateixa manera que Talaixà, deriva d'un antropònim llatí, en aquest cas Martinus o Martinianus.

BASSE

Comarca de Bas o vall d'en Bas. Topònim de procedència i significat desconeguts, malgrat que l'arrel «bas», de la que en deriven els mots bassa, baci i bacina, en el sentit de lloc o d'atuell que contenen aigua, indiqui que es tracta d'un hidrònim.

OLOTIS

La ciutat d'Olot. De les nombroses teories elaborades sobre el seu significat no en trobem cap de vàlida. Confessem la nostra incapacitat per a esbrinar llur origen i sentit. Segurament és un nom prerromà.

El document del 872 posseeix una importància extraordinària per la capital de la Garrotxa, ja que és la primera vegada que apareix en la història.

SAÑCTI LAURENTII (montem)

Muntanya de la Mare de Déu del Mont, on es poden contemplar les ruïnes del monestir de Sant Llorenç del Mont o de Sous amb la seva església, la «basilica Sancti Laurentii» citada en el document.

SPARAGARIA (villari et fonte)

Mas Esparraguera i Font dels Monjos, al costat de l'enrunat monestir de Sant Llorenç del Mont o de Sous.

Podria designar un lloc abundós en esparragueres o un conjunt de pedres allargades en forma d'espàrrecs. Recordem els cingles dels Espàrrecs, entre Oix i Talaixà, i Esparraguera, al peu de la muntanya de Montserrat, contrades que es caracteritzen per la proximitat de roques formant un feix.

CASTELLARIS (locum)

Segons Caula, el mas Castellar, de Beuda, avui desaparegut (21).

Hom sospita que es tracta de l'actual «castellot», les ruïnes del qual es veuen a la vora del corriol que puja des de Beuda a la Mare de Déu del Mont.

Topònim de segura procedència llatina com a derivat de «castrellum», castell, forti, fortalesa.

Al donar el treball per acabat, ignorem si hem assolit el fi que ens havíem proposat en començar-lo. Tenim però, l'esperança de que aquesta nostra contribució, modesta per les limitacions que ens imposa la poca ciència, per un costat, i l'escassetesa de documentació, per l'altre, servirà de base a nous i més complets estudis sobre la història del comtat de Besalú.

Façana de l'església de Sant Aniol d'Aguja en l'actualitat. En aquest bonic indret de l'Alta Garrotxa, l'abat Racimir hi regia un monestir benedictí l'any 872. (Foto Ramon Sala).

El Puig de Bassegoda, citat «...montis Bassegoti...» en el precepte de Carles el Calb de l'11 d'abril del 872. Observi's, en la part inferior de la fotografia, la gran pairalia de la Quera de Talaixà. (Foto Ramon Sala).

Aplec de Sant Aniol d'Aguja del 1972. Drets, d'esquerra a dreta, l'autor d'aquest treball, Lluís Bosch i Ginabreda, Tomàs Gou i Geis i el Dr. Miquel Oliva i Prat (a.C.s.). En primer terme, assegut, el senyor Joan Tarrés i Vives, aleshores Diputat Ponent de Cultura de la Diputació de Girona. (Foto Ramon Sala).

III ASSEMBLEA D'ESTUDIS SOBRE EL COMTAT DE BESALÚ

NOTES

- 1.- Monsalvatje i Fossas, Francesc. NOTICIAS HISTÓRICAS. vol. XIV. Olot, 1904 pág. 182.
- 2.- Danés i Torras, Joaquim. HISTORIA DE OLOT. Olot, 1949. Pàg. 64.
- 3.- Corominas, Joan. ESTUDIS DE TOPONÍMIA CATALANA. Vol. I. Pàg. 156-157.
- 4.- Corominas i Planellas, Josep Maria i Marquès i Casanovas, Jaume. LA COMARCA DE BESALÚ. Gerona, 1976. Pàg. 187.
- 5.- Advocat de professió i afeccionat per la toponímia, ha publicat «ELS NOMS DE LLOC A GIRONA», dedicat al partit judicial de Santa Coloma de Farners, llibre que ha obtingut una càlida acollida entre els estudiosos. Agraïm a l'amic Jaume Dalmau els seus consells i orientacions.
- 6.- Marca, Pere de. MARCA HISPÁNICA. Col. 795. Apèndix XXXII.
- 7.- Udina i Martorell, Frederic. EL ARCHIVO CONAL DE BARCELONA EN LOS SIGLOS IX-X. Pàg. 96.
- 8.- Monsalvatje i Fossas, Francesc. NOTICIAS HISTÓRICAS. Vol. IV. Pàg. 232. Apèndix IX.
- 9.- Caula i Vegas, Francesc. BESALÚ, COMTAT PIRENENC. Olot, 1969. Pàg. 41.
- 10.- Danés i Torras, Joaquim. HISTORIA DE OLOT. Olot, 1949. Pàg. 64.
- 11.- Torras, Cèsar August. PIRINEU CATALÀ-GARROTXA. Barcelona, 1918. Pàg. 155-156.
- 12.- Sampere i Miquel, Salvador. Bassegoda o Massagoda? REVISTA DE GERONA, 1879.
- 13.- Girona i Casagran, Josep. L'ALTA GARROTXA. Barcelona, 1969. Pàg. 261.
- 14.- Corominas i Planellas, Josep Maria i Marquès i Casanovas, Jaume. LA COMARCA DE BESALÚ. Gerona, 1976. Pàg. 105.
- 15.- Torras, Cèsar August. PIRINEU CATALÀ-GARROTXA. Barcelona, 1969. Pàg. 261.
- 16.- Caula i Vegas, Francesc. BESALÚ, COMTAT PIRENENC. Olot, 1969. Pàg. 42.
- 17.- Danés i Torras, Joaquim. HISTORIA DE OLOT. Olot, 1949. Pàg. 64.
- 18.- Caula i Vegas, Francesc. BESALÚ, COMTAT PIRENENC. Olot, 1969. Pàg. 42.
- 19.- Marca, Pere de. MARCA HISPÁNICA. Col. 795. Apèndix XXXII.
- 20.- Danés i Torras, Joaquim. HISTORIA DE OLOT. Olot, 1949. Pàg. 64.
- 21.- Caula i Vegas, Francesc. BESALÚ, COMTAT PIRENENC. Olot, 1969. Pàg. 42.